

Peter Mišúr

KRITICKÉ
MYŠLENÍ
a
komunikace

---

pracovní sešit

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Peter Mišúr

KRITICKÉ
MYŠLENÍ
a komunikace

PRACOVNÍ SEŠIT

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

2020

Obsah

Úvod	5
1. Leni Riefenstahl – Život jako vrcholy a pády	6
2. Triumf vůle – ideologie nacismu ve filmu	12
Obsah filmu	14
Vznik a bilance filmu	17
3. Teze k diskusi	21
Náboženství	21
Síla	22
Jednota	22
Další témata	23
4. Závěr – Přemýšlení k dalšímu studiu	25
Práce s filmem	25
Návrh znalostního dotazníku na závěr promítání	26
Doporučený metodický postup	28

Úvod

Mluvit o vztahu ideologie a filmu je téma typické až pro XX. století. Pokud bychom hledali odpověď na otázku „Proč?“, tak bychom museli přemýšlet nejen o ideologii a filmu, ale také o politice a vývoji sdělovací techniky. Konkrétně bychom měli „sáhnout“ do třicátých let minulého století. Tehdy se totiž všechny tyto „kategorie“ nejen vzájemně „prolnuly“ v jeden konkrétní „celek“ – film, který v sobě obsahoval ideologii (jako myšlenkový základ), politiku (jako její „zdroj“) a film (jako prostředek ovlivnění), který ozvučením získal rozhodující impuls nejen svého dalšího rozšíření ale zejména využití. Právě propojení ideologie, politiky, filmu a rozvoje techniky se tak stalo zdrojem nového přemýšlení o ideologickém ovlivňování.

Doslova klasické a dosud netypičtější příklady politické ideologie, jako cíleného ovlivňování veřejnosti, lze najít zejména na pozadí vyhocených sociálních a politických konfliktů, které nakonec vyústily v druhou světovou válku. Není proto náhoda, že „rodný list“ filmu jako nástroje propagandy má „domicil“ zejména v zemi, která nejvíce trpěla důsledky I. světové války – v Německu. Doslova revoluční impuls propagandistickému filmu poskytlo rozpínající se fašistické hnutí, které v roce 1933 ovládlo politiku, ekonomiku a společnost v Německu.

Film, jako nástroj koncentrované politické ideologie, dosáhla svého prvního velkého vrcholu v prostředí nekontrolované moci fašismu. Ideovým východiskem byla na jedné straně rasová teorie o výlučnosti německé rasy, o historickém poslání Německé říše jako vládce na světě, nenávisť vůči jiným ideologiím, a konečně politická a následně i fyzická likvidace všech, kteří s ním nesouhlasili. Film se stal nástrojem přesvědčování o těchto „postulátech“ a ovládnutí veřejného mínění. Pomáhal tak vytvořit podmínky pro bezmyšlenkovité plnění rozkazů fašistické politické moci.

Nejnámější tvůrkyní politického dokumentu, který bez výhrad sloužil německému nacismu, se jako režisérka a scénáristka stala Leni Riefenstahl a zvláště její základní dílo „Triumf vůle“ z roku 1935, který zosobňuje „jádro“ nacistické propagandy a symbol nacistické ideologie ve filmu. „Triumf vůle“ není toliko dobovou oslavou německého nacismu, ale svým zpracováním nadčasově svádí k přemýšlení rovněž filmovou teorií a vnímání propagandy ve filmu.

„Triumf vůle“ a vůbec, dokumentární tvorba Leni Riefenstahl třicátých let XX. století, se stala doslova „kánonem“ nacistické politické ideologie v dokumentárních filmu. Proto odborná filmová veřejnost nadále připomíná základní postuláty její tvorby politického dokumentu jako nástroje politické moci k získání masy. „Triumf vůle“ zůstává i dnes jedním z umělecky nejnovativnějších filmů, jaký kdy byl natočen, a filmovými odborníky je považován za základ filmového kánonu. Ještě v roce 2019 byl v průzkumu BBC hodnocen 400 filmovými odborníky, kteří ho přisoudili 45. místo jako nejlepší film, jaký kdy natočila žena-režisérka.¹

Pokud tedy vedeme výuku kritického myšlení, lze studium příčin a důsledků zneužití politické ideologie na příkladu filmu označit za přirozenou součást širokého vzdělání a výuky. K takovému přemýšlení o filmu vede studenty i tato metodika.

1. Leni Riefenstahl – Život jako vrcholy a pády

Leni Riefenstahl (vlastním jménem Helene Bertha Amalie Riefenstahl) je dnes považována za jednu z nejznámějších – a současně nejkontroverznějších – režisérek XX. století. Její talent byl však mnohem univerzálnější. Bez nadsázky by se nechalo říct, že jejímu zájmu a talentu neodolalo téměř žádné hrané vizuální umění.

Leni Riefenstahl se narodila 22. srpna 1902 v Berlíně (tehdy hlavním městě Pruského království, které bylo součástí Německého císařství, oficiálně Německé říše). Cesta k jejímu

L. Riefenstahl: Taneční kreace.

Zdroj: WordPress.com

¹ The 100 greatest films directed by women. BBC Culture. <https://www.bbc.com/culture/article/20191125-the-100-greatest-films-directed-by-women-poll>.

uměleckému projevu se jeví jako přímočará, nicméně kromě talentu má na tom podíl i její ambice a sebevědomí. Její otec (Alfred Theodor Paul Riefenstahl) vlastnil úspěšnou obchodní společnost a přál si, aby jeho dcera následovala. Její matka (Bertha Ida roz. Scherlach) byla původně švadlena, avšak na rozdíl od otce věřila, že v budoucnost dcery je v umělecké dráze. Bez otcova vědomí proto také přihlásila svoji dceru do tanečních a baletních kurzů na taneční škole Grimm-Reiter v Berlíně, kde se malá Leni rychle stala hvězdnou žákyní.

L. Riefenstahl v době herecké kariéry.

Zdroj: notrecinema.com

Svoje umělecké vlohy

Leni Riefenstahl poprvé projevila ve svých čtyřech letech, kdy začala malovat a psát poezii. Později projevila zájem o pohybovou kulturu a ve věku dvanácti let začala navštěvovat gymnastický a plavecký klub. V roce 1918, když jí bylo 16 let, se mladá Leni Riefenstahl zúčastnila představení Sněhurky, která ji samotnou natolik hluboce zaujala, což ji přivedlo k rozhodnutí stát se tanečnicí.

Další léta Leni Riefenstahl byly ve znamení jejích úspěchů jako tanečnice, když se proslavila zejména svými interpretačními schopnostmi. Se svými „tanečními čísly“ cestovala po Evropě společně s Maxem Reinhardtem, tehdy již významným divadelním a filmovým režisérem a producentem tanečních show, které financoval – židovský producent Harry Sokal. Intenzivní vystupování se však velmi rychle projevilo na jejím zdraví; začala trpět řadou poranění, která nakonec vedla k operaci kolena a konci její taneční kariéry. Náhoda tomu chtěla (sic), že právě při jedné návštěvě lékaře spatřila plakát

k filmu „Mountain of Destiny“ (1924), který ji – dle jejích slov – přivedl k zájmu o film. Začala systematicky navštěvovat filmová představení a festivaly, a také poznávat lidi od filmu.

Ve filmu začala nejdříve kariéra Leni Riefenstahl jako herečky, následně filmové režisérky, filmové producentky a konečně filmová reportérky. Právě film – tehdy ještě němý – přinesl Leni Riefenstahl popularitu, která daleko překročila hranice Německa.

Prvním dotekem s filmem se stalo pro mladou ambiciózní umělkyni herectví. Již v prvních čtyřech letech u filmu – v letech 1925 až 1929 – si zahrála v pěti úspěšných filmech. Jako herečka dosáhla Leni Riefenstahl mezinárodní proslulost zejména filmy »Der heilige Berg« (1926), »Der große Sprung« (1927), »Die weiße Hölle vom Piz Palü« (1929), po nichž následovaly filmy »Stürme über dem Mont Blanc« (1930) a »Der weiße Rausch« (1931). Následující rok již zkusila – a to velmi úspěšně – roli režisérky a producentky, když režírovala a produkovala film »Das Blaue Licht« (1932). O rok později (1933) pak hrála ve svém prvním a jediném koprodukčním filmu (koprodukce USA Němec-

Leni Riefenstahl a Adolf Hitler v roce 1937.

Zdroj – Foto: Getty Images

„Ostatně, jsem vždy zásadně rozlišovala mezi Hitlerovými politickými představami a jeho osobou. To pro mne byly dvě zcela různé věci. Jeho rasistické ideje jsme bezvýhradně odmítala, proto jsem také nikdy nevstoupila do NSDAP, jeho sociální plány jsme vítala. Rozhodující pro mne byla představa, že by se Hitlerovi mohlo podařit odstranit strašlivou nezaměstnanost, která už přivedla do neštěstí a k zoufalství přes šest miliónů lidí. Rasistické učení se pokládalo za teorii, a nikoliv za volební propagandu.“

Leni Riefenstahl:

V mé paměti

ko) „SOS Eisberg“ (v anglické verzi „S.O.S“). Tímto filmem kariéra Leni Riefenstahl jako filmové herečky skončila. Faktem ale zůstává, že Leni Riefenstahl se tak stala jednou z mála žen v Německu, které režírovaly film během Výmarského státu.

Z pohledu další kariéry Leni Riefenstahl si zaslouží zvláštní pozornost film „Das Blaue Licht“, na němž spolupracovala – což není bez zajímavosti – s tvůrci židovského původu, kterým byli Carl Mayer a Béla Balázs. Film získal stříbrnou medaili na filmovém festivalu v Benátkách, ale všeobecně nebyl diváky vřele přijat, za což Leni Riefenstahl vinila kritiky (po jeho opětovném

vedení do kin v roce 1938 – již za vlády nacistů – byla jména židovských tvůrců odstraněna z titulků – dle některých informací na příkaz L. Riefenstahl). Nicméně, jedním z fanoušků filmu se stal i Hitler, který viděl v L. Riefenstahl ztělesnění dokonalé německé ženy. Právě v návaznosti na tento film se z jejího podnětu v polovině roku 1932 uskutečnila její první setkání s Hitlerem, ještě předtím, než se za necelý rok stal říšským kancléřem.

Největšího filmového úspěchu dosáhla Leni Riefenstahl dokumentárním filmem Triumf vůle (německy „Triumph des Willens“) pojmenovaným podle kongresu nacistické strany NSDAP v Norimberku v roce 1934. Film získal vzápětí po uvedení nejvyšší filmová ocenění: zlatou medaili na festivalu v Benátkách v roce 1935 a zlatou medaili na světové výstavě v Paříži v roce 1937. Ironií zůstává, že na konci války po roce 1945 právě tento film fakticky zničil slibnou kariéru Leni Riefenstahl a byl odsouzen jako národně socialistický propagandistický film. Stejně odsouzení ji „přinesl“ i její další světově pro-

L. Riefenstahl – Snímek z filmu „Olympia“.

Zdroj: YouTube

Portrét L. Riefenstahl z 30. let.

Zdroj: Pohlednice na počest filmu „Olympia“

slulý film „Olympia“ o olympijských hrách v roce 1936, který měl do té doby nevídané dvě části – „Fest der Völker“ a „Fest der Schönheit“. I tento film získal nejvyšší ocenění: zlatou medaili na světové výstavě v Paříži v roce 1937, první cenu na filmovém festivalu v Benátkách jako nejlepší film na světě roku 1938, olympijskou cenu od MOV v roce 1939 a ještě v roce 1956 byl filmovými kritiky vyhodnocen jako jeden z deseti nejlepších filmů na světě.

Oba dokumentární filmy – „Triumph des Willens“ a „Olympia“ – jsou obecně považovány za dva z nejefektivnějších a technicky nejnovativnějších propagandistických filmů, jaké kdy byly natočeny. Na druhé straně – oba zmíněné

filmy, a zejména pak dokument „Triumph des Willens“ po válce výrazně poškodily kariéru a reputaci Leni Riefenstahl. Nejen proto, že nacistický vůdce Adolf Hitler s Leni Riefenstahl při tvorbě úzce spolupracoval a film tak přímo zosobňoval jeho ideologii, ale také proto že tato ideologie, kterou oslavil dokument Triumf vůle, byla ideologickým základem pro válečné cíle nacistického Německa, které našlo svoji nejrůznější podobu v holocaustu.

V poválečných letech byla Leni Riefenstahl vyšetřována v celkem čtyřech denacifikačních řízeních, které ji nakonec prohlásily za nacistickou sympatizantku, avšak nikdy nebyla stíhána ani odsouzena. Nikdy nebyla ani oficiálním členem nacistické strany NSDAP. Její dokumenty, které jako režisérka vytvořila v prvních letech Třetí Říše ji však trvale spojují s propagandou nacistického Německa a podporou nacismu.

Po válce a vyšetřování, které skončilo bez obvinění, našla Leni Riefenstahl nový směr svého zájmu. Přeorientovala se na fotografování – a opět se vrátila na výsluní světové popularity. Fotografické reportáže o jejím pobytu v africké Nubijské poušti byly publikovány v respektovaných evropských magazínech, jako Stern, The Sunday Times Magazine, Paris Match, L'Europeo, Newsweek, ale také bulvární The Sun. Svoje fotoreportáže později vydala knižně, přičemž získala další ocenění – za ilustrované knihy „Die Nuba“ (1973) a »Die Nuba

TRIUMPH DES WILLENS (1935)

Produkce: Reichsparteitagsfilm - L.R. Studio-Film

Vedení výroby: Walter Traut

Režisér: Leni Riefenstahl

Správa fotografií: Sepp Allgeier

Kamera: Sepp Allgeier, Karl Altenberger, Werner Buhne, Walter Frentz, Hans Gottschalk, Werner Hundhausen, Herbert Kebelmann, Albert Kling, Franz Koch, Herbert Kutschbach, Paul Lieberenz, Richard Nickel, Walter Riml, Arthur v. Schwertfeger, Karl Vass, Franz Weimayr, Siegfried Weinmann, Karl Wellet

Speciální záběry: Sven Noldan, Fritz Brutsch, Hans Noack

Asistenti: Erna Peters, Guzzi und Otto Lantschner, Walter Prager, Wolfgang Brüning

Délka: 3 109 m

První uvedení: 28. března 1935

*Dokumentární film o 6. kongresu říšské strany NSDAP v Norimberku
(od 4. do 10. září 1934)*

von Kau“ (1976). Klub uměleckých ředitelů Německa udělil Leni Riefenstahl v roce 1975 zlatou medaili za nejlepší fotografický počín roku. Fotografovala rovněž olympijské hry 1972 v Mnichově, byla čestným hostem na olympijských hrách 1976 v Montrealu v kanadském Québecu.

Fotografováním v Africe však kariéra Leni Riefenstahl neskončila. Ve věku 71 let se rozhodla absolvovat kurz potápění, aby mohla pracovat také jako podvodní fotografka. Brzy se pak stala velmi úspěšnou rovněž v této oblasti umělecké tvorby. Svými dvěma ilustrovanými knihami „Korallengärten“

Leni Riefenstahl při přípravě publikací.

Zdroj: WordPress.com

L. Riefenstahl ve střížně.

Zdroj: www.britannica.com

přihlásila k fašismu. Zemřela 8. září 2003 v německém Poeckingu (Bavorsko) několik týdnů po svých 101. narozeninách. Byla pohřbena na mnichovském Waldfriedhofu.

(1978) a „Wunder unter Wasser“ (1990) způsobila celosvětovou senzaci a získala za ně další vyznamenání a ocenění.

V roce 1987 vydala Leni Riefenstahl pod názvem „Leni Riefenstahl : a memoir“ své paměti, které vyšly již ve 13 zemích (také v ČR²), včetně Japonska a USA. V roce 1992 byl uveden dokumentární film „Die Macht der Bilder“, v němž mohla Leni Riefenstahl sama vyjádřit svůj názor na svůj život a umělecké dílo. I tento film získal několik mezinárodních ocenění – mezi nimi „Emmy Award“ v USA a v Japonsku speciální cenu filmových kritiků.

Leni Riefenstahl celý svůj život popírala, že by věděla o holocaustu a nikdy se veřejně ne-

2. Triumf vůle – ideologie nacismu ve filmu

Dokumentární film Triumf vůle (německý název: „Triumph des Willens“; anglický název: „Triumph of the Will“) je formálně vzato nacistický propagandistický film z roku 1935, který režírovala, produkovala, upravovala a spoluautorsky připravila Leni Riefenstahl.

Film „Triumf vůle“ do té doby neznámým a filmovým zpracování novátorským způsobem zaznamenává kongres nacistické strany (NSDAP), který se

² V mé paměti. Memoáry fotografky a filmové režisérky, která pracovala pro Hitlera. Prostor, 2002.

uskutečnil v roce 1934 v Norimberku, a kterého se zúčastnilo více než 700 000 nacistických příznivců. Film mj. obsahuje výňatky z projevů nacistických vůdců, včetně Adolfa Hitlera, Rudolfa Hessa a Julia Streichera, které jsou proloženy záběry shromážděných jednotek Sturmabteilung (SA) a Schutzstaffel (SS), jakož i reakcemi veřejnosti. Na druhé straně – s ohledem na skutečnost, že film byl natočen po tzv. „Noci dlouhých nožů“ 30. června 1934, mnoho prominentních členů Sturmabteilung (SA) v něm chybí (byli zavražděni).

Natočení dokumentu Leni Riefenstahl zadal přímo Hitler, přičemž sám se na něm fakticky podílel jako neoficiální výkonný producent. Jeho jméno se objevuje i v úvodních titulcích filmu.

Triumf vůle sice pojednává o kongresu říšské strany NSDAP v Norimberku v roce 1934, avšak hlavním tématem filmu je návrat Německa jako velmoci s Hitlerem jako vůdcem, který má národu přinést věčnou slávu a moc. Samotný kongres, kteří tvoří vlastní děj filmu, je tak spíše „zrcadlem“, na němž má vystupovat – řečeno slovy filozofa – německá vůle k moci.

Triumf vůle byl uveden do distribuce v roce 1935 a stal se klasickým dílem filmu, který je využíván jako propaganda politické ideologie. Použitá filmová technika a režisérské postupy Leni Riefenstahl, jako pohyblivé kamery, letecké snímání, použití objektivů s dlouhým ohniskem k vytvoření zkrácené perspektivy a doslova revoluční přístup k používání hudby a kinematografie vynesly filmu uznání jako jednoho z největších propagandistických filmů v historii. Leni Riefenstahl sama pomáhala inscenovat scény tak, aby plně odpovídaly jejím představám, přičemž některé z nich se zkoušely i padesátkrát.

Vzápětí po uvedení Leni Riefenstahl za svůj film získala několik ocenění, a to nejen v Německu, ale také ve Spojených státech, Francii, Švédsku a dalších zemích. Film byl populární ve Třetí říši a dodnes má svým technickým zpracováním a režijními postupy vliv na tvůrce dokumentů a zpravodajských filmů. Rovněž záběry a sestřihy o druhé světové válce či fašismu mnohé záběry z dokumentu velmi často využívají další tvůrci pro posílení výpovědní hodnoty svého díla.

Pokud jde o svobodu uvedení, tak v Německu film nepodléhá cenzuře, ale je označen, a to včetně soudních rozhodnutí, jako nacistická propaganda, která v případě veřejných projekcí vyžaduje vzdělávací kontext. Proto se také film uvádí veřejně pouze výjimečně, a to vždy jako součást vzdělávací prezentace.

Obsah filmu

Film začíná prologem, který je současně jediným komentářem ve filmu. Tvoří ho následující text, který je zobrazen postupně, na šedém pozadí (v závorce je překlad):

Am 5. September 1934

[5. září 1934]

20 Jahre nach dem Ausbruch des Weltkrieges

[20 let po vypuknutí světové války]

16 Jahre nach dem Anfang deutschen Leidens

[16 let po začátku německého utrpení]

19 Monate nach dem Beginn der deutschen Wiedergeburt

[19 měsíců po začátku německého znovuzrození]

Adolf Hitler wiederum nach Nürnberg, um Heerschau abzuhalten
über seine Getreuen.

*[Adolf Hitler znovu odletěl do Norimberku, aby provedl prohlídku
svých oddaných následovníků.]*

Poté následuje vlastní film, který je rozložen do čtyři dnů kongresu NSDAP a celkem 12 scén.

Den 1:

Film začíná záběry mraků nad městem a poté se kamera pohybuje skrz mraky tak, aby se vytvořila iluze, že se vznášejí nad shromážděnými masami dole, se záměrem vykreslit krásu a majestátnost scény. Hitlerovo letadlo vrhá jasně viditelný křížový stín, který připomíná svastiku, když prolétá nad malými postavami pochodujícími v ulicích. Záběr doprovází variace na nacistickou „Horst-Wessel-Lied“. Po přeletu na norimberské letiště se za bouřlivého potlesku a jásajícího davu z letadla vynořil Hitler a další nacističtí vůdci. Poté je v ulicích provázen stejně nadšenými přihlížejícími na cestě do svého hotelu (Deutscher Hof), kde se později koná noční shromáždění.

Den 2:

Druhý den začíná snímky Norimberku za úsvitu, doprovázené výňatkem z III. Věty Preludia (Wach Auf!) opery Richarda Wagnera „Die Meistersinger von Nürnberg“. Následuje montáž účastníků (účelová série záběrů v jednotné skladbě), kteří se připravují na zahájení kongresu, a záběry špičkových nacistických úředníků, kteří přijíždějí do Luitpoldovy arény, kde se kongres bude konat. Film poté pokračuje slavnostním zahájením, kdy Rudolf Hess oznamuje zahájení kongresu. Kamera poté snímá většinu nacistické hierarchie a zaznamenává jejich úvodní projevy, včetně Josepha Goebbelsa, Alfreda Rosenberga, Hanse Franka, Fritze Todta, Roberta Leye a Julia Streichera. Na projevy stranických vůdců poté navazuje majestátní aréna „Zeppelinwiese“, do níž byli povoláni ve vojenské formaci „vojáci“ Reichsarbeitsdienst. Konstantin Hirl, jejich velitel, doprovází Adolfa Hitlera na pódium a oznamuje že 52 000 vojáků pracovní služby čeká na rozkazy od Führera. Zatímco kamera snímá lopaty v jejich rukou, obecná nálada scény zůstává militantní. Hitler a Hirl sledují jmenovky jednotlivých vojáků, kteří přišli z různých částí Německa: Bavorska, Pomořanska, Königsbergu, Slezska, Drážďan, z břehu Dunaje. Poté, co Hitler uctil památku padlých ve Velké válce (první světové válce), ujistil mladé lidi, že jejich služba tvoří základ nového Německa a že každý Němec bude poctěn vstoupit do jejich řad.

Den 3:

Třetí den začíná shromážděním Hitlerjugend na cvičišti. Kamera opět zachycuje přicházející nacistické hodnostáře a představení Hitlera Baldurem von Schirachem. Hitler poté promlouvá k mládeži a zdůrazňuje, že se musí otužovat a připravovat na oběť. Všichni přítomní, včetně generála Wernera von Blomberga, se poté shromáždí k vojenskému průvodu, zahrnující jízdu Wehrmachtu a různá obrněná vozidla. Na konci dne, v nočních hodinách, pronáší Hitler další projev nižším funkcionářům NSDAP při hořících pochodních, což připomíná první rok od převzetí moci nacisty. Hitler prohlásil, že strana a stát jsou jeden celek.

Den 4:

Čtvrtý den je vyvrcholením filmu, kde jsou představeny nej památnější snímky. Hitler, doprovázený Heinrichem Himmlerem a Viktorem Lutzeem, prochází dlouhou a širokou rojnicí vojáků, kterou tvoří více než 150 000 mužů

Záběry z filmu *Triumf vůle*

Zdroj: *Triumph des Willens*

z jednotek SA a SS. Všichni stojí v pozoru a sledují, jak bude položen věnec k památníku obětí první světové války. Kamera pomalu sleduje, jak Hitler pozoruje pochodující muže SA a SS. Poté Hitler a Lutze přednesou projevy, v nichž oslavují „očistění“ SA v noci dlouhých nožů, kdy byly zavražděny tisíce členů této militantní organizace. Lutze potvrzuje loajalitu SA k režimu a Hitler ve svém vystoupení formálně zbavuje SA veškerých zločinů spáchaných Ernstem Röhmem (který byl na rozkaz Hitlera zavražděn). Straničké vlajky, které kamery pomalu snímají, procházejí „vysvěcením“ tím, že se nechají dotknout Blutfahne, kterou údajně nosili nacisté na začátku dvacátých let (čímž odkazuje na neúspěšné uchopení moci v listopadu 1923, známé jako „pivní puč“), a po závěrečném průvodu před Frauenkirche přednáší Hitler svou závěrečnou řeč. V ní znovu potvrzuje nadřazenost nacistické strany v Německu a prohlašuje: „Všichni loajální Němci se stanou národními socialisty. Pouze nejlepší národní socialisté jsou straničtí soudruzi!“ Hess poté zvedne ruku směrem ke shromážděnému davu k závěrečnému pozdravu Sieg Heil, čímž končí sjezd NSDAP. Poslední minuta filmu se vrací k nacistické hymně Horsta Wessela, která také „otevřela“ *Triumf vůle*. Zpočátku hudbu hraje orchestr

a poté zní varhany až do posledních tónů. Kamera snímá panoramatickou perspektivu kongresového sálu „Luitpoldhalle“, poté se zastavuje na záběru svastiky, která se plynule promění v ještě monumentálnější kamennou verzi. Vidíme shromážděné muže pochodovat ven ze sálu. Opět se objevují mraky na obloze, jako tomu bylo na začátku filmu. Obraz tak vyzývá nacistický a Hitlerův „triumf vůle“ - cíl, ke kterému dospěje sjednocený německý národ prostřednictvím usilovnosti, boje a jednoty pod vedením svého vůdce.

Vznik a bilance filmu

Krátce poté, co se dostal k moci, mi Hitler zavolaal, abych ho navštívila, a řekl mi, že chce film o kongresu strany a chce, abych ho natočila. Moje první reakce byla, že nevím nic o tom, jak takový kongres vypadá, ani o organizaci strany, co je důležité a co není, a tak by se mohlo stát, že nakonec bude vše špatně... Hitler řekl, že to je přesně důvod, proč chce, abych film natočila: protože každý, kdo ví všechno o relativním významu různých lidí a skupin atd., může vytvořit film, který bude sice pedantně přesný, ale nebude takový, jaký chce on. Chce film ukazující kongres neprofesionálním okem a vybrat z něho to, co by bylo umělecky nejspokojivější - pokud jde o podívanou. Chtěl film, který by byl životný, přitahoval a zapůsobil na diváky, kteří se nemusí nutně zajímat o politiku.

Leni Riefenstahl

Tvorba filmu Triumf vůle má svoji historii, která rozhodně není přímočará. Leni Riefenstahl se zpočátku zdráhala film o nacistické straně natočit. Nikoliv však kvůli morálním výčtkám či nesouhlasu s nacistickou politikou, ale proto, že předtím ještě žádný dokument netočila a měla pocit, že nerozumí politickému stranictví a NSDAP. Hitler ale trval na své návrhu a Leni Riefenstahl nakonec souhlasila. Film natočí, a to pod názvem „Der Sieg des Glaubens“ (Vítězství víry). Film byl natočen a uveden do kin, avšak dle samotné režisérky trpěl řadou technických problémů, což způsobila podle jejích slov nedostatečná příprava a Hitlerův zjevný neklid při natáčení. Současně do tvorby filmu zasahovali straničtí funkcionáři, zejména Joseph Goebbels. Ačkoli si „Der Sieg des Glaubens“ v návštěvnosti vedl dobře, později se stal

Zákulisí natáčení „Triumfu vůle“: Kameramani a osvětlovací soupravy na kongresu nacistické strany v Norimberku v roce 1934.

Zdroj: Foto – FPG / Getty Images
pro nacisty vážným problémem, protože v něm vystupoval vůdce SA Ernst Röhm, který byl na příkaz Hitlera zavražděn v „noci dlouhých nožů“. Z rozhodnutí Hitlera měly být všechny odkazy a záběry na Röhma vymazány, což zahrnovalo rovněž zničení všech kopií „Der Sieg des Glaubens“. Film tak byl považován za ztracený, dokud se v 80. letech neobjevila jeho jediná kopie, a sice ve filmových archivech Německé demokratické republiky. V roce 1934 proto Leni Riefenstahl nechtěla opakovat fiasko „Der Sieg des Glaubens“ a práce na filmu Triumf vůle měla již jinou podobu, ale i finanční zajištění.

Leni Riefenstahl natočila Triumf vůle s rozpočtem zhruba 280 000 RM (přibližně 110 000 USD v roce 1934, což je 1,54 mil. USD v roce 2015). Náklady vyplývaly zejména ze skutečnosti, že natáčení předcházely rozsáhlé přípravy, koordinace a spolupráce na natáčení nejen členů strany, ale také armády, včetně vysoce postavených nacistů, jako je Goebbels. Cílem, bylo natočit „velkolepý propagandistický film.“³ Historie ukázala, že se to podařilo.

Film Triumf vůle měl premiéru 28. března 1935 v berlínském divadle Ufa

³ Sontag, Susan (6 February 1975). „Fascinating Fascism“. The New York Review of Books.

Palace Theater a zaznamenal okamžitý úspěch. Během dvou měsíců film utržil na prodeji vstupenek 815.000 Reichsmark (což odpovídá 3 mil. eur 2009), a pro Ufa to byl jeden ze tří nejziskovějších filmů tohoto roku. Hitler chválil film jako „nesrovnatelné oslavení moci a krásy našeho hnutí.“

Leni Riefenstahl byla za svoje dílo odměněna Německou filmovou cenou (Deutscher Filmpreis), zlatou medailí na Benátském filmovém festivalu roce 1935 a Velkou cenou na Světové výstavě v Paříži v roce 1937.

Na druhé straně – přes nesporný finanční úspěch film neměl za následek masový příliv nových členů do NSDAP a příklon k fašismu. Rovněž film nebyl obecně nacisty používán pro propagandistické účely uvnitř Třetí říše.

Přijetí filmu v zahraničí nebyla vždy nadšené. Diváky zejména silně odpuzovali jeho pronacistické nálady. Během druhé světové války režisér Frank Capra vytvořil v přímé reakci na Triumf vůle a na zadání vlády USA filmovou sérii s názvem „Proč bojujeme“, která využila rovněž záběry z Triumfu vůle, ale tak, že ve výsledku film podpořil spojence proti fašismu. F. Capra později poznamenal, že Triumph of the Will „nevystřelil žádnou zbraň, neshodil žádné bomby. Ale jako psychologická zbraň zaměřená na zničení vůle vzdorovat, byla stejně smrtící.“⁴

Zajímavé je, že přes úspěch byla film nucena obhajovat i samotná režisérka Leni Riefenstahl, zejména na kritiku jeho podpory hluboce neetického politického systému. Na její obranu Leni Riefenstahl tvrdila, že byla naivní, když film točila, a nevěděla o Hitlerově genocidní nebo antisemitské politice. Poukazovala rovněž na to, že Triumf vůle neobsahuje „jediné antisemitské slovo“ (byť film obsahuje slova Julia Streichera, že „lidé, kteří nechrání svou rasovou čistotu, zahynou“). Leni Riefenstahl se také opakovaně bránila proti obvinění, že je nacistická propagandistka, přičemž tvrdila, že Triumf vůle se zaměřuje na „obrazy nad myšlenkami“, a proto by měl být považován za Gesamtkunstwerk (holistické umělecké dílo). V roce 1964 k tomu řekla: „Pokud dnes tento film znovu uvidíte, zjistíte, že neobsahuje jedinou rekonstruovanou scénu. Všechno v něm je pravda. Neobsahuje žádný vložený komentář. Je v něm historie. Čistý historický film ... je to film-věřitě. To znamená, že odráží pravdu, která byla tehdy v roce 1934, historie. Je to tedy dokument. Ne propagandistický film. (...) Víím velmi dobře, co je propaganda. Spočívá v opětovném vytvoření událostí s cílem ilustrovat tezi, nebo tváří

⁴ Capra, Frank (1977). Název nad názvem: Autobiografie. Da Capo Tisk. s. 328. ISBN 0-306-80771-8. 6. května 2012.

L. Riefenstahl natáčí obtížnou scénu pomocí dvou asistentů (Olympia, 1936)

Zdroj: blogspot.com

v tvář určitým událostem, nechat jednu věc jít, aby se zvýraznily další. Já jsme se ocitla v srdci události, která byla realitou určité doby a určitého místa. Můj film se skládá z toho, co z toho vzešlo.“⁵

Základní otázkou, která se přitom nabízí je, zda je možné natočit „čistý“ film o politice a moci, jehož důsledky je genocida a světová válka. Jakou roli má pak estetika? Velmi vlivně se k tomu vyslovila filmová teoretička a publicistka Susan Sontag, která označila Triumf vůle za „nejúspěšnější, nejčistěji propagandistický film všech dob, jehož samotné pojetí ale ne- guje, že filmař má estetické nebo vizuální pojetí nezávislé na propagandě. (...) Každý, kdo obhazuje filmy Leni Riefenstahl jako dokumentární, má-li být dokument odlišen od propagandy, je neupřímný. Ve filmu Triumf vůle dokument (obraz) již není jen záznam reality; <realita> byla nastavena tak, aby sloužila obrazu.“⁶

⁵ Thomson, David, The New Biographical Dictionary of Film, Fifth Edition. New York: 2010, Knopf. s. 822.

⁶ Sontag, Susan, Fascinating Fascism. The New York Review of Books. (6 February 1975).

3. Teze k diskusi

Následující teze představují tři okruhy, o kterých je možné diskutovat po shlédnutí filmu. Nejsou úplným výčtem, nicméně představují zřetelný nástin rozboru filmu, na němž je zřetelná metoda, jakou film manipuluje diváka.

Náboženství

Triumf vůle je někdy považován za příklad nacistického politického náboženství. Nejrozšířenějším náboženstvím v Německu před druhou světovou válkou bylo křesťanství. Vzhledem k tomu, že největšími náboženstvími je římskokatolické a protestantské, křesťanské názory v podtextu filmu sledují jasný záměr propojit film s (věřícím) publikem.

Náboženství je tak v podstatě hlavním motivem Triumfu vůle. Film začíná záběry na Hitlera sestupujícího jako z nebe, když jeho letadlo krouží kolem dvojitých věží katedrály. Film obsahuje mnoho scén zvonění kostelních zvonů a záběrů detailů tváří ve stavu téměř náboženské vášně. Záměrně je ve filmu zřetelný záběr na prominentního říšského protestantského biskupa Ludwiga Müllera, který stojí v rouchu mezi vysoce postavenými nacisty. Pravděpodobně není náhoda, že závěrečná přehlídka filmu se konala před norimberskou katedrálou Frauenkirche. Ve svém závěrečném projevu Hitler také přímo srovnává nacistickou stranu se svatým řádem a zasvěcuje nové stranické vlajky tím, že se dotýká „krvavého praporu“ (bývalých bojůvek NSDAP z „Pivního puče“), což má zjevný náboženský podtext. Samotný Hitler je zobrazen mesiášským způsobem, od prvního záběru, kde sestupuje z mraků v letadle, přes jeho projížďku Norimberkem, kde se dokonce zastaví kočka, aby ho sledovala, až po mnoho scén, kde kamera Hitlera natáčí zespodu a dívá se na něj v úctě a obdivu. Hitler, který stojí na vyvýšeném pódiu a vydává rozkazy stovkám tisíc přívrženců, kteří nadšeně souhlasí.

Síla

Síla je jedním z ústředních motivů nacistické ideologie. První světová válka skončila pro Německou říši naprostou vojenskou porážkou a mravním ponížením. Německo navíc nemohlo dle mezinárodní smluv budovat svoji vojenskou sílu. Německý občan tak od konce první světové války nespátřil obrazy vojenské síly. Zobrazení velkých formace mužů v uniformách proto měly velký morální význam: připomínaly veřejnosti, že se Německo znovu stává velmocí. Přestože muži Reichsarbeitsdienst nesli lopaty, drželi je a zacházeli s nimi, jako by šlo o pušky. Kamerou zabíraní orly a svastiky mohly být považováni za odkaz na římské legie ve starověku. Na velkou masu vzorně pochodujících členů strany bylo možné pohlížet s hrdostí, ale také ve zlověstnějším světle, jako na varování pro odpůrce režimu, kteří by ho chtěli zpochybnit tuto sílu.

Jednota

Pro Adolfa Hitlera bylo velmi důležité, aby jeho propagandistické vyznění neslo jednotné téma. Tímto tématem se stal boj proti nepříteli. Vycházel ze zásady, že pokud země není jednotná v přesvědčení, že nepřítel je zlý, veřejnost začíná pochybovat. Proto je nutné posilovat jednou v boji proti nepříteli. Takováto jednota je vidět v celém filmu, včetně kasáren a táborů, kde žijí vojáci. Kemp, který snímá kamera mimo Norimberk je dokonale uspořádaný, vzorný, jednotný a čistý; stany jsou zarovnané v dokonalých řadách. Muži jsou snímáni tak, aby nebyli vidět ve stejnokroji, ale pouze v košili, protože stejnokroj označuje jejich hodnotu, a tak i rozdílnost (v postavení). Naopak – v košili jsou si všichni rovni, jednotní. Když kamery snímají pochoduji jednotky, vše je v souladu, všichni drží zbraně stejně, a stejně se také pohybují.

Za touto jednotou je možné pozorovat, že Triumf vůle má mnoho scén, které stírají rozdíl mezi nacistickou stranou, německým státem a německým lidem. V některých scénách Hitlera vítají Němci v rolnických kostýmech a jiném tradičním oděvu. Světla pochodní, i když jsou spojovány s nacisty, připomínají divákovi středověké karnevalové slavnosti. Jednota jde tak napříč celou veřejností. Jednota je povýšena na „zákon“.

Další témata

Kromě tří ústředních témat se nabízejí k diskusi a přemýšlení ještě další témata, které lze najít zejména v projevech, které dokument věrně zaznamenává, zvláště pak v Hitlerových projevech. Mezi takovými tématy lze zvýraznit hrdost na Německo a nutnost „očistění“ německého národa, což je východiskem rasistických projevů nacistické ideologie. Z každého projevu vyznívá hrdost – hrdost na německý národ, hrdost na německý stát, hrdost na nacistickou stranu, jako jedinou představitelku Německa, hrdost na německý lid a hrdost na německou mládež. Hitler ve svém projevu zdůrazňuje, že Němci by neměli být spokojeni se svým současným stavem v Německu a naopak – měli by aktivně odmítnout ztrátu nadvlády německé moci a velikosti Německa, kterou Německá říše po porážce od první světové války zažívalo. Německý lid by měl věřit v sebe a v hnutí, k němuž dochází v Německu. Hitler vyzývá k hrdosti na Německou říši a vyzývá k jeho sjednocení, tedy sjednocení všech Němců do Německé říše. Sjednocení Německa je tak synonymem cílů nacistického Německa a mělo by být cílem všech Němců.

Leitmotivem sjednocení Německa je v projevech „očistění“ veřejného života. Znamená to nejen odstranění občanů Německa, kteří nejsou z árijské rasy, z veřejných úřadů (k čemuž již docházelo), ale také násilné a likvidační klace proti nemocným, slabým, handicapovaným a dalším občanům – Němcům, kteří jsou podle této ideologie rovněž považováni za nezdravé nebo nečisté. V projevech v Triumfu vůle Hitler prohlašuje, že Německo musí „podívat na sebe a hledat to, co k němu nepatří“. I když se na první pohled zdá, že snad v daném kontextu odkazuje na zkorumpované mocenské struktury Výmarské republiky, při zpětném pohledu je jasné, že má na mysli odstranění „podřadných“ obyvatelů Německa, kteří odvádějí Německo od cesty hrdého a mocného státu. Přímo přitom zaznívá (Julius Streicher) význam „očisty“, který odkazuje na antisemitismus.

Projevy Hitlera dále vyzývají Němce, aby věřili ve svou zemi a v sebe. Prohlašuje, že německý lid je lepší než to, čím se stal kvůli „nečistotám“ ve společnosti. Hitler vyzývá, aby v něj Němci věřili, aby věřili tomu, co chce udělat pro svůj lid, protože to, co dělá, je ve prospěch země a lidu. Rudolf Hess v poslední scéně filmu Triumf vůle zvolá: „Strana je Hitler! Hitler je Německo! A Německo je Hitler! Ať žije vítězství! Ať žije vítězství! Ať žije vítězství!“. Všichni účastníci kongresu na to jásají a povolávají podporu.

Film tak v masovém projevu sděluje divákům nekonečnou víru k Hitlerovi jako k vůdci německého lidu a dalším nacistickým pohlavárům, kteří společně věří v nacistickou myšlenku. Celý kongres vrcholí v propojení národního socialismu a Německa jako jednoho celku, jedné síly, když Hitler ve finále křičí do mikrofonu: „Ať žije Národně socialistické hnutí! Ať žije Německo!“ A dav vybuchne v jásot, naplněn hrdostí na sebe a „svou“ politickou stranu. Jednota – víra – poslušnost tak opakovaně v různých obrazech připomíná divákům, co je jediné správné.

Zvláštní pozornost si pak zaslouží gesta, kterými je film naplněn, a která vrcholí v závěrečné scéně, kdy Hitler v závěrečném projevu vstoupí do sálu zezadu; kamera ho snímá způsobem, že to vypadá, jako by se vynořil z lidu. Poté vystoupí k vyvýšenému pultu a obrací se ke svým věrným nacistům se slovy, že německý národ splynul s nacistickou stranou, protože její vůdci jsou většinou Němci. Slíbil, že nový stát, který nacisté vytvořili, bude trvat tisíce let. Mládež bude pokračovat poté, co staří ztratí síly. Kamera se přitom zaměřuje na velký hákový kříž nad Hitlerem a film končí obrazy tohoto hákového kříže s promítáním nacistů pochodujících v několika zástupech ven ze sálu. Symbol jednoty byl tak prolnut s jazykovým výrazem, s projevem, který ho dotvářel. Projev se přitom obracel k lidem tím, že se zabýval jejich problémy. Mluvil k nim, jako by kázal v kostele a zapojil do svého vystoupení zájem lidí. Kamera tento fakt ještě více zdůraznila záběry, které názorně dokumentovaly, že v roce 1934 se norimberského kongresu NSDAP zúčastnilo více než milion Němců.

Závěr - Přemýšlení k dalšímu studiu

Dokumentaristka Leni Riefenstahl nebyla jediná německá tvůrkyně, která získala věhlas za vlády německého nacismu. Celá řada umělců, kteří jsou dokonce považováni za umělce mezinárodního významu, působila v řadách nacistů, včetně sochaře Arna Brekera a herce Gustafa Gründgense. Nemluvě o intelektuálech, mezi nimiž byl i po válce vysoce oceňován například filozof Martin Heidegger. Přesto je právě Leni Riefenstahl jediná, k jejíž dílu se odborná veřejnost vrací, a i dnes se považuje ve svém oboru za relevantní pro studium dokumentu.

Zůstává tak nadále předmětem přemýšlení, proč právě tvorba Leni Riefenstahl zůstala hodnou studia a přemýšlení. Ale z oblasti umění zůstalo po válce velmi málo umělců, kteří úzce spolupracovali s nacistickou stranou, a přesto se jejich dílo neminulo pozornosti. Proč je tedy dědictví Leni Riefenstahl tak odlišné?

Práce s filmem

Práci s filmem „Triumf vůle“ je možné zaměřit do mnoha oblastí, přičemž nevhodnější se jeví metoda výkladu, doplněná o metodu konfrontace obsahu díla s realitou, která byla typickým příkladem krize soudobé civilizace. Je tak možné posuzovat psychologii díla a práci s vědomí, klamání a manipulaci v filmovém obraze, vizuální tematiku jako zdroj emocí, ideologii jako nástroj moci, či politiku jako téma ve filmu. Rovněž je pak možné posuzovat celý film jako celek, anebo se soustředit na jeho vybrané sekvence. A konečně, je možné filme „postavit“ vedle jiných záběrů z obdobných stranicko-politických shromáždění a soustředit se na porovnání a odlišnosti. Obecně lze říct, že neexistuje jednoznačné doporučení ani jednoznačný přednost některého z postupů. Rozhodně by měl výklad a práce s filmem především zohledňovat vědomostní úroveň studentů a dále schopnost přednášejícího vést kvalitně diskusi.

Pro účely výkladu středoškolské mládeže je možné doporučit uvedení filmu celého filmu s následnou veřejnou diskusí. Je možné pak diskusi zakončit dotazníkem, který by vrátil téma k hodnotícím posouzením studentů a umožnil tak přednášejícímu pokračovat v obdobných diskuse na další témata. Důležité přitom je, aby diskuse a uvedení filmu probíhalo v relativně menších skupinách studentů, tj. cca do 15 studentů, aby byla i diskuse efektivní a bylo možné co nejindividuálněji se studenty pracovat. Důležité je, aby se mohl vyslovit každý z přítomných studentů.

Návrh znalostního dotazníku na závěr promítání

*(vhodné je rozdělení dotazníku na obecné otázky k filmu
jako komunikaci a výuce a konkrétní otázky
k promítnutému filmu)*

**Měli by být filmy (dokumentární či hrané)
součástí školní výuky?**

ano ne

**Může film ovlivnit porozumění látce
běžné výuky?**

ano ne

**Využíváte filmy jako prostředky
k pochopení látky?**

ano ne

**Je schopen film ovlivnit konání
či rozhodování člověka?**

ano ne

**Může dokumentární film sloužit jako
prostředek manipulace?**

ano ne

**Měl film „Triumf vůle“ primární cíl
ovlivnit diváky?**

ano ne

**Byl účinek filmu „Triumf vůle“
silně motivační?**

ano ne

**Lze film „Triumf vůle“ považovat
za příklad krizové komunikace?**

ano ne

**Objevila se metoda argumentace filmu
„Triumf vůle“ i v jiných filmech?**

ano ne

**Měl by být film „Triumf film“ promítán
v rámci výuky o ideologiích?**

ano ne

Doporučený metodický postup

***(celková dotace výuky - 2x 45 minut,
tj. dvě vyučovací hodiny:***

- Stručné uvedení filmu s představením širších reálií jeho vzniku a uvedení.
- Promítnutí filmu jako celku (bez zastavování a průběžných komentářů)
- Veřejné diskuse na vybrané téma (cca 30 minut)
- Vyplnění dotazníků (cca 10 otázek)

Pracovní sešit je nedílnou součástí nového vzdělávacího programu
Kritické myšlení a komunikace
který je vytvořen v rámci projektu financovaného z OP VVV:
„Informace pro rozvoj demokratické společnosti“,
reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008181.

Autor: Peter Mišúr

I R
D S

INFORMACE
V DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

